

ლუიზა ხაჭაპურიძე რამაზ ხაჭაპურიძე

კურთხევეანის ერთი სამეურნეო ლოცვის ხალხური ვარიანტებისათვის

კულტურის ისტორიის საკითხების კვლევისას გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება უძველესი რწმენა-წარმოდგენების შესწავლას. ამგვარ საკითხთა რიგს განეკუთვნება ხალხური აგრარული დღეობა-დღესასწაულები, თავისი სამეურნეო შელოცვებით, რომელთა თავდაპირველი არსისა და მნიშვნელობის გამოვლენას შეუძლია სიცხადის შეტანა მათ ტრანსფორმაციასა თუ რელიგიური აზროვნების საფეხურების დადგენაში.

სამეურნეო საქმიანობაში ხელის მომართვა წარმოდგენდა ადამიანთა მატერიალური კეთილდღეობის, ქვეყნად ხვავისა და ბარაქის მთავარ წყაროს. ჭირნახულის დასაცავად ხალხი სხვადასხვა საშუალებას მიმართავდა, მათ შორის შელოცვებსაც. მათი განხილვა ცხადყოფს, რომ, ჩვენი წინაპრების რწმენით, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაში წარუმატებლობა ბნელი ძალებით იყო გამოწვეული.

მაგიური სიტყვით ბოროტებასთან ბრძოლის ტრადიცია ქართველმა ცხოვრების მანძილზე შეუთავსა ქრისტიანობას; ეს კონტამინაცია არსად ისე კარგად არ ჩანს, როგორც შელოცვებში. მიხეილ ჩიქოვანი წერდა: "ძველი ხალხური შელოცვები ერთგვარი მოდერნიზებული სახით შესულია საეკლესიო ლიტურგიკულ ძეგლში "კურთხევანი". მასში მოთავსებულ ლოცვებს თან ახლავს ცნობები შესრულების წესებზე, რაც ნათლად ადასტურებს მათ ხალხურ ტრადიციებთან კავშირს" (მ. ჩიქოვანი, 1956, გვ. 316).

ამ კუთხით ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ერთმა სამეურნეო სახის შელოცვამ (ბუზის/ყვავის ულუფა), რომლის ანალოგსაც ვხვდებით საეკლესიო-ლიტურგიკულ კრებულში "კურთხევანი".

საილუსტრაციო მასალად მოვიყვანთ ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფონდისა და ჩვენ მიერ 2012-2013 წლებში აჭარა, სამეგრელოსა და სვანეთში ექსპედიციებისას ჩაწერილ მასალებს.

იმერეთში ყველიერის ალების დღეს (თედორობას), დილით კვერცხს წვერს წაატეხენ, იქიდან მასას გადმოღვრიან და სანამ საჭმელად დასხდებიან, ოჯახის ყველა წვერი თითო ლუკმას (აუცილებლად კვერცხისა და ყველის შემცველობით) შიგ ჩადებს. შემდეგ ოჯახის დიასახლისი შეულოცავს და ეზოს გადალბა, ან წყალში ისვრის:

"სახელითა მამისა და ძისა და წმინდითა სულითა! მომირთმევია ჩემი ოჯახისაგან ულუფა თქვენთვის: ყვავო, ქორო, ძერა, სინდიოფალა, თავგო, ბუზო, კრაზანა, კოდო, კალია, მატლო, ჭია, ლოკოკინა, ჭიანჭველა, ქვეწარმავალო და ყოველნო შემაწუხებელო კაცთანო, განვედით ჩვენგან, თქვენი სვით და თქვენი ჭამით, ჩემსას ჭვარი დამიწვირო! განვიდით და ნულა მოიქცევიო ჩვენდა,

მოგართვით თქვენი და ჩვენ ნულა შეგვაწუხებთ! გიბრძანებთ სახელითა ღვთისათა! ღმერთო აკურთხე ლოცვა ჩემი, ბრძანება და კურთხევა შენი, ამინ!" (მთქმელი ლოლა მარდალავიშვილი, დსკი, ქუთაისი, 1998).

მიუხედავად იმისა, რომ აქ თითქმის ყველა აბეზარი მწერის, ცხოველისა თუ ფრინველის სახელია ჩამოთვლილი, რიტუალი იმერეთში მაინც **"ბუზის ულუფად"** მოიხსენება.

მსგავს ქმედებას სამეგრელოში, კერძოდ, წალენჯიხაში ჩაწერილი მასალების მიხედვით **"ყვავის საჯობინარო"** ჰქვია. თედორობას დილას ყვავმა (ქორმა/ძერამ...) არ უნდა გაგობოს (ანუ ცუდი რომ არაფერი მოხდეს მომავალში, ან ქორმა წიწილები რომ არ წაგართვას), ამიტომ ცარიელ კვერცხის ნაჭუჭში ოჯახის ყველა წევრმა უნდა ჩადოს თითო ლუკმა, რასაც დილით შეჭამენ (მათ შორის ყველი აუცილებლად), დიასახლისმა გარეთ უნდა გამოიტანოს და ყვავს უთხრას:

გორჯინ ყვარია,
გორჯინ ყვარია,
ღუმე დო ყვალაია,
ჩქიმ ჭუა დო ფათარაკი
სქან ღუს" (მთქმელი ჯემალ სოსელია, 65წ. სოფ. სარაქონი).

გაჯობე ყვავო,
გაჯობე ყვავო,
ლომი და ყველი,
ჩემი ტკივილი და ფათერაკი
შენს თავს (გადახდომოდეს)."

გურია-აჭარაში ყვავის დანახვისას თავზე ხელს დაიფარებენ და ამბობენ: "შენი პირი ყარს, შენი ენა ყარს, შენი სვი და შენი ჭამე" (მთქმელი გუგული ვარშანიძე, სოფ. ხალა), სვანეთში კი იტყვიან "მიჯობნია, მიჯობნია" (მთქმელი მანანა ბაკურაძე, სოფ. ჯახუნდერი).

აღსანიშნავია, რომ ტერმინი **"საჯობინარო"** საქართველოს სხვა კუთხეშიც გვხვდება და ნიშნავს დილის პირველ ლუკმას. ჩვენი რესპონდენტის თქმით: "სახლიდან უქმელი არ უნდა გადახვიდეს, ერთი ლუკმა საჯობინარო, მაინც უნდა შეჭამო, რამე მარილიანი ლუკმა. თუ არა, გლახა სულის კაცი ან ცხოველი ან ფრინველი რო შეგხვდეს, ცუდად გახდება. მერცხალია განსაკუთრებით საშიში, ნაჭამი უნდა გქონდეს, სანამ პირველად შეხედავ" (მთქმელი ნუნუ ხელაძე, დსკი, ქუთაისი, 1998).

რამდენადაც უცნაური უნდა იყოს, მსგავსი წესი ჰქონიათ ინდოელებსაც. ნიკოლოზ კენჭოშვილის მიერ თარგმნილ ინდოელი მკვლევრის კამილ ზველებილის წიგნში "საოჯახო და სატაძრო წეს-ჩვეულებები" ვკითხულობთ: "თუ მშვიერ ბავშვს დილას დაეცა ფრინველის ჩრდილი, ავად გახდება. ამიტომ პალმის ქერქის ნატეხს გამოაბამენ შავ ძაფს, ჩამოკიდებენ კისერზე და განიკურნება" (კ. ზველებილი, 2008).

სხვადასხვა ფრინველისა თუ ცხოველისადმი გარკვეული რწმენითი დამოკიდებულება გვხვდება, როგორც ეთნოგრაფიულ ლიტერატურისა და მწერალთა ნაწარმოებებში, ასევე ქრისტიანულ სიმბოლიკაშიც.

საზოგადოების ეს წეს-ჩვეულება კარგად იცოდა ეკლესიამ და ამიტომაც კურთხევენში (როგორც განსაწმენდელ წიგნში) გვხვდება ერთი ლოცვა, რომელიც თითქმის იმეორებს ეგრეთ წოდებული "ბუზის ულუფის" შელოცვას:

საეკლესიო ლოცვა:

„უფალო ღმერთო ჩვენო, რომელმან შექმენ ცანი და ქუეყანა... აწ უკუე აკურთხე და დაიცვენ მონა ღვთისა (სახელი), სახლი, ვენახი, ყანა და ბოსტანი მისი...“

მოავლინენ ანგელოსი წარწყმედად ყოვლისავე მბრძოლისა და ყოვლისავე ბოროტის მყოფისა, მხეცისა, ფრინველისა და ქვეწარმავალისა მავნებლისა, ხოლო მხეცთა მათ სახელები ვჰსთქუა: მუძუნძელი, **მატლი-მატლკაშპი**, სკანთრი, **ბუზი**, ვრყობო **მკალი**, ეპიმალი, კლილარი ფერხრგძელი, **ჰინჭუელი**, **ლორდათვი**, **რიგოტი**, ფვილიზი, ფსალტი, კაკსოკობო, ძირისმჭამელი, **ლოფორტიქინა**, იპა, პიპო, კალკრო, პარსკურო, **მეყარი**, **დათვი** და **სხუა**. ყოველივე რაოდენიცა არს, გინა ქუეწარმავალი, გინა მფრინველი განმრყუნელი და მავნებელი, დამაჭნობელი ნაყოფისა ყურძნისა და სხუათა მათ მცენარეთა და მეცა თავადმან ფიცით შეგკარ იგინი, რათა არღარა შეუძლონ მოსულად ადგილთა ამათ...

წარვედ თქუენ ყოველნი მავნებელნი ჩუენნი უდაბნოთა მათთა და უნაყოფოთა ხეთა, რომელთაგან მიგმადლა თქუენ ღმერთმან დღითი დღენი საზრდელი. ხოლო უკეთუ არა მერჩდეთ მე, ვევედრო კაცთმოყვარესა ღმერთსა, რათა მოავლინოს ანგელოსი იგი, რომელმან ბრპენითა შეგკარნეს თქუენ და მოგსრნეს თქუენ, ფუცებისა და ლოცუისა ჩუენისა შეურაცხების წილ გლახაკისა და მდაბლისა მონისა ღვთისა ტრიფონისა (წმ. ტრიფონი, რომელსაც ეკუთვნის აღნიშნული ლოცვა), ლოცვითა ჩემითა მიმავალთა შეგჰამნენ თქუენ... რათა იდიდოს სახელი მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა, აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ! (კურთხევაი, 1826, გვ. 251-252 – წესი რომელი აღესრულებს ყანისა, ვენახისა და ბოსტანსა ზედა, სანკტ-პეტერბურგი, საპატრიარქოს გამოცემა, 1826 წელი, ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტ მეუფე ლეონიდე ყვანიას არქივიდან).

როგორც ვხედავთ, ხალხი თითქოს ყრთვარ ხარკს უხდის მის შემწუხნებელს, ხოლო ეკლესია ღვთის სახელით აშინებს და წყევლის ყოველივე ბოროტსა და ადამიანისთვის ავისმქმნელს.

ყოველივე ზემოთქმული გვაფიქრებინებს, რომ ადამიანთა რწმენა-წარმოდგენითი დამოკიდებულება გარესამყაროსადმი ერთგვარ უნივერსალურ ხასიათს ატარებს და, შესაბამისად, ასახვას პოულობს ლოცვებში. შესაძლოა, ვთქვათ, რომ ქრისტიანობამ კაცობრიობის წარმოდგენები სამყაროზე შეკრიბა და მათ სწორი მიმართულება მისცა.

დამოწმებული ლიტერატურა

დსკი — ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფონდის მასალები.

გ. კენჭოშვილი, 2004 - გ. კენჭოშვილი, სიმბოლოები ქრისტიანულ ხელოვნებაში, თბ., 2004

კურთხევანი, 1826 - კურთხევანი, სანკტ-პეტერბურგი, 1826 (ნუსხურად).

კ. ზველებილი, 2008 - კამილ ზველებილი, "საოჯახო და სატაძრო წეს-ჩვეულებები", თბ., 2008.

მ. ჩიქოვანი, 1956 - მ. ჩიქოვანი, ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია; თბ., 1956.

LUIZA KHACHAPURIDZE, RAMAZ KHACHAPURIDZE

ON A FOLKLORE VERSION OF A HUSBANDRY PRAYER
OF "KURTKHEVANI"

In the study of the culture history ancient faith and rite questions acquire a particular importance. Folk agrarian holidays and celebrations with their prayers and incantations belong to this kind of events. The revelation of the original essence and meaning of these events can shed light in their transformations and help the identification of religious thought development stages.

In Georgia fighting against the evil forces by means of the magic words went with Christian faith; this blend finds the best of its expression in incantations. We have found an incantation of the husbandry purpose whose has an analogue in "kurtkevani", a liturgical collection of the church.

Religious attitudes towards bird and animal world are found as in ethnographic literature, in the works of writers and in Christian symbolic. The sacred relation of the human being with the world carries universal qualities. We admit that Christianity has collected human images about the world and channeled them in the direction they are today.